



Тарих ғылымдарының докторы, профессор
Алдабек Нұржамал Әбдіразаққызының 70 жылдық мерейтойына
және әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 90 жылдығына арналған

**«ШЫҒЫС ЕЛДЕРІ ДАМУЫНЫҢ
ПРАГМАТИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ»**

атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция

ЖИНАҒЫ

СБОРНИК

международной научно-практической конференции

**«ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ОПЫТ
РАЗВИТИЯ СТРАН ВОСТОКА»**

посвященной 70-летию юбилею доктора исторических наук,

профессора Алдабек Нуржамал Абдразаковны

и 90-летию КазНУ имени аль-Фараби

MATERIALS

of International Scientific and Practical conference

**«PRAGMATIC EXPERIENCE OF EASTERN
COUNTRIES DEVELOPMENT»**

dedicated to the 70th Anniversary of the Doctor of Historical Sciences,

Professor Aldabek Nurzhamal Abdrakkyzy

and dedicated to the 90th Anniversary

of the Al-Farabi Kazakh National University

Алматы, 2024

**«ШЫҒЫС ЕЛДЕРІ ДАМУЫНЫҢ ПРАГМАТИКАЛЫҚ
ТӘЖІРИБЕСІ»**

тарих ғылымдарының докторы, профессор Алдабек Нұржамал
Әбдіразаққызының 70 жылдық мерейтойына және әл-Фараби атындағы
ҚазҰУ-дың 90 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференция материалдары
29 қараша 2024 жыл
Алматы

«ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ СТРАН ВОСТОКА»

Материалы международной научно-практической конференции посвященной
70-летию юбилею доктора исторических наук, профессора
Алдабек Нуржамал Абдразаковны
и 90-летию КазНУ имени аль-Фараби.
29 ноября 2024 год
Алматы

**«PRAGMATIC EXPERIENCE OF EASTERN COUNTRIES
DEVELOPMENT»**

Proceedings of the international Scientific conference dedicated to the 70th
Anniversary of Doctor of Historical Sciences, Professor Aldabek Nurzhamal
and the 90th Anniversary of al-Farabi Kazakh National University.
29 November 2024
Almaty

УДК 94 (5)
ББК 63.3
Ш97

Жалпы редакциясын басқарған: Түймебаев Ж.Қ. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Басқарма төрағасы-Ректоры

Жауапты редактор: Ем Н.Б. – Шығыстану факультетінің деканы, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент
Құрастырып, баспаға әзірлеген: Асыл М.Б., Түргенбай А.А., Нуржаева А.М.

«ШЫҒЫС ЕЛДЕРІ ДАМУЫНЫҢ ПРАГМАТИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ» тарих ғылымдарының докторы, профессор Алдабек Нұржамал Әбдіразаққызының 70 жылдық мерейтойына және әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 90 жылдығына арналған халықаралық ғылыми конференция материалдары, 29 қараша 2024 жыл. – Алматы: Қазақ университеті, 2024. – бет саны 366 – қазақ, орыс, ағылшын, қытай тілдерінде.

ISBN 978-601-04-6843-6

«Шығыс елдері дамуының прагматикалық тәжірибесі» тақырыбындағы халықаралық ғылыми конференция материалдарының жинағы Шығыс елдерінің тарихы, саясаты, тілі және мәдениеті саласына қызығушылық танытатын зерттеушілерге, оқытушыларға, білім алушылар мен жас мамандарға арналған. Конференция тарих ғылымдарының докторы, профессор Алдабек Нұржамал Әбдіразаққызының 70 жылдық мерейтойына және әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 90 жылдығына орайластырылған. Конференция Шығыс елдерінің әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму тәжірибесін, олардың қазіргі заманғы жаһандық процестердегі рөлін, сондай-ақ жаһандану жағдайындағы одан арғы өзара іс-қимыл перспективаларын талқылауға және талдауға бірегей мүмкіндік берді. Конференцияға ұсынылған баяндамалар мен зерттеулер Шығыстың қазіргі даму үрдістерін түсінуге маңызды үлес қосады және өзекті проблемаларды шешудің жаңа тәсілдерін ұсынады. Халықаралық конференция ҚР ҒЖБМ ҒҚ «Шығыс елдері дамуының конфуцийлік моделінің прагматикалық тәжірибесі: Қытай, Жапония, Сингапур, Оңтүстік Корея» (AP19677768) ғылыми жобасы аясында өткізілді.

Сборник материалов международной научной конференции на тему **«Прагматический опыт развития стран Востока»** предназначен для исследователей, преподавателей, обучающихся и молодых специалистов, заинтересованных в области истории, политики, языка и культуры стран Востока. Конференция приурочена к знаменательным событиям — 70-летию юбилею доктора исторических наук, профессора Алдабек Нуржамал Абдразаковны, а также 90-летию Казахского национального университета имени аль-Фараби. Конференция предоставила уникальную возможность обсудить и проанализировать опыт социально-экономического и культурного развития стран Востока, их роль в современных глобальных процессах, а также перспективы дальнейшего взаимодействия в условиях глобализации. Представленные на конференции доклады и исследования внесут важный вклад в осмысление современных тенденций развития Востока и предложат новые подходы к решению актуальных проблем. Международная конференция проводилась в рамках ГФ МНВО РК по научному проекту «Прагматический опыт конфуцианской модели развития стран Востока: Китай, Япония, Сингапур, Южная Корея» (AP19677768).

The collection of materials of the international scientific conference on the topic **«Pragmatic experience of Eastern countries development»** is intended for researchers, teachers, students and young specialists interested in the field of history, politics, language and culture of the countries of the East. The conference is dedicated to the significant events - the 70th anniversary of Doctor of Historical Sciences, Professor Aldabek Nurzhamal, as well as the 90th anniversary of the al-Farabi Kazakh National University. The conference provided a unique opportunity to discuss and analyse the experience of socio-economic and cultural development of the countries of the East, their role in modern global processes, as well as the prospects for further interaction in the context of globalisation. The reports and studies presented at the conference will make an important contribution to the comprehension of modern trends in the development of the East and offer new approaches to solving urgent problems. The international conference was held within the framework of the research project “Pragmatic Experience of the Confucian Model of Development in Eastern Countries: China, Japan, Singapore, South Korea” funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP19677768).

© әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, 2024
© Казахский национальный университет имени аль-Фараби, 2024
© al-Farabi Kazakh National University, 2024

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰҰ РЕКТОРЫ Ж.Қ. ТҮЙМЕБАЕВТЫҢ ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗІ.....	3
<i>1 СЕКЦИЯ/ SECTION 1</i>	
<i>МОДЕРНИЗАЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МҮМКІНШІЛІКТЕРІ: ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ШЫҒЫС СТРАТЕГИЯЛАРЫ</i>	
<i>ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ МОДЕРНИЗАЦИИ: ВОСТОЧНЫЕ СТРАТЕГИИ В ФОКУСЕ СОВРЕМЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ</i>	
<i>PROBLEMS AND OPPORTUNITIES OF MODERNISATION: STRATEGIES OF THE EAST AT THE PRESENT STAGE</i>	
KONDAPALLI S. CHINESE-STYLE MODERNIZATION – CONCEPTUAL UNDERSTANDINGS AND DYNAMICS.....	5
НАДИРОВА Г.Е. СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ГЕНДЕРНОГО НЕРАВНОПРАВИА.....	13
ШАКИВА F. A GEOGRAPHICAL AND HISTORICAL STUDY OF THE ANCIENT CITY OF KHOTAN BASED ON IRANIAN-ISLAMIC RESOURCES.	16
ZHUMATAY G. CHINA’S STRATEGY FOR CENTRAL ASIA IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF XINJINA.....	22
CHU YOUNGMIN, BELYALOVA A. THE PRAGMATIC EXPERIENCE OF THE CONFUCIAN MODEL OF SOUTH KOREA’S DEVELOPMENT.....	26
АЛДАБЕК Н.Ә., МАХМУДОВА А.К. ҚЫТАЙДЫҢ САЯСИ МӘДЕНИЕТІНІҢ ТАРИХИ ДАМУЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	32
YOUSEFIAN A. THE GLOBAL DIGITAL ORDER AND THE OPPORTUNITIES FOR ASIA TO BRING BALANCE BETWEEN THE EAST AND THE WEST.....	36
ГУСЕЙНОВ Э. А. ТЕХНИЧЕСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ КИТАЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА СОТРУДНИЧЕСТВО СО СТРАНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В СФЕРЕ РЕДКОЗЕМЕЛЬНЫХ МЕТАЛЛОВ И ЗЕЛЁНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	41
МҰҚАМЕТХАНҰЛЫ Н. МАО МЕН ЛЮ-ДЫҢ ТАПТЫҚ КҮРЕС КӨЗҚАРАСТАРЫ ЖӨНІНДЕ.....	46
SINYING WU, YINGHAN XU, ATSUSHI SAITO, ATSUSHI OGIHARA FAMILY ROLES IN DECISION-MAKING WITHIN PALLIATIVE CARE AMONG THE EAST ASIA.....	51
АЗМҰХАНОВА А.М. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ЭЛИТЫ В МОДЕРНИЗАЦИИ СТРАН ВОСТОКА.....	53
ТЛІА YIN NOR. GAINING GROUND.....	58
АХМЕТОВ К.Р. ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ МОДЕРНИЗАЦИИ ТРАДИЦИОННЫХ ОБЩЕСТВ ВОСТОКА: КЕЙСЫ КИТАЯ И САУДОВСКОЙ АРАВИИ.	66
САПАНОВ С.Ж. ИСТОРИЯ СПОРНЫХ ТЕРРИТОРИИ МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И КИТАЕМ: ИСТОКИ И ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ.....	72
MAO JIANPING A CHINESE MODERNIZATION: WHEN CARE ETHICS ENCOUNTERS POVERTY ALLEVIATION.....	82
БАЙДАРОВ Е.У., УЛАНОВА Д.Е. АНАЛИЗ КОНЦЕПЦИИ СООБЩЕСТВА ЕДИНОЙ СУДЬБЫ «КИТАЙ – ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ».....	86
ОМАРОВА М.А. ҚЫТАЙДЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТЫН ТАЛДАУ ӘДІСТЕРІ.....	95
БАТЫРХАН Б.Ш., РАХИМОВА Қ.Д. ИРАНДЫҚ МОДЕРНИЗАЦИЯ ЖӘНЕ ЗИЯЛЫЛАР.....	101
КЕРИМБАЕВ Е.А. КОНФУЦИЙ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ СЫН-ҚАТЕРГЕ ҰШЫРАУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ.....	108
МЕН Д.В., ХАМИТОВА Н. РЕАЛИЗАЦИЯ ЦИФРОВЫХ КУЛЬТУРНЫХ ПРОЕКТОВ КАК НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРНОЙ ПОЛИТИКИ ЮЖНОЙ КОРЕИ.....	116

МУРАТБЕКОВА А.М., ҚАЙПОЛЛА Қ. ЖАҒАНДЫҚ ОҢТҮСТІКТІҢ ГЕОСАЯСИ ҮРДІСТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ.....	121
АШИНОВА Ж.Е., ҚУАТОВА Х.Р. ЖАПОНИЯДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМ ҚҰРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	125
АСЫЛ М. ҚХР-ДЫҢ МОДЕРНИЗАЦИЯСЫНДАҒЫ НОРМАТИВТІ-ПРАГМАТИКАЛЫҚ СИНТЕЗ ТӘЖІРИБЕСІ: «СЯОКАН» ҚОҒАМЫ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ	129
ҚАРАЖАНОВА Ж.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СУ МӘСЕЛЕСІН ШЕШУДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ӨЗЕКТІ ТҮСТАРЫ.....	133
АРЗЫКУЛОВ А.А. ДЕМОГРАФИЯ ЖӘНЕ КӨШІ-ҚОН: ҚЫТАЙДА КӨШІ-ҚОН ҮДЕРІСІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	138
БАЗАРКУЛОВА Б. ИРАН ИСЛАМ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТТІҢ РӨЛІ.....	142
БЕЙСЕНБАЕВ О. ҚХР СЫРТҚЫ САЯСИ БАСТАМАЛАРЫНЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ КОНФИГУРАЦИЯҒА ЫҚПАЛЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН.....	146
ГАБДУЛЛИН К.Т. РЕЛИГИОЗНАЯ СИТУАЦИЯ В ИНДИЙСКОМ ШТАТЕ ПЕНДЖАБ.....	155
НУРЖАЕВА А. КОНФУЦИАНСТВО И СОХРАНЕНИЕ КУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ В КИТАЕ.....	160
MOSHKA L. SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND MODERNIZATION: JAPAN'S EXPERIENCE IN WASTE MANAGEMENT	166
СЕРИККАЛИЕВА А.Е. ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО ЦЕНТРА ПРИГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА «ХОРГОС»	170
САУДАНБЕКОВА Ш. Т., АЛПЫСБАЙ Д. Т. ЖАПОНИЯНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚСТАН ҮШІН АШЫЛАТЫН МҮМКІНДІКТЕР	180
ТҮРГЕНБАЙ А.А. ҚХР-ДАҒЫ ОТБАСЫЛЫҚ-НЕКЕЛІК ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ДАМУЫ	186
ИСМАИЛОВА С.Ж. МОДЕЛЬ И СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО БРЕНДИНГА В ЮЖНОЙ КОРЕЕ.....	191
АШИНОВА Ж.Е., НУРСЕИТОВА Л. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖАПОНИЯНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ БАСТАМАЛАРЫ.....	195
ИСКАКОВА З. «АШЫҚТЫҚ ЖӘНЕ РЕФОРМАЛАР» САЯСАТЫНАН КЕЙІНГІ ҚЫТАЙДЫҢ ДАМУЫНЫҢ МӘДЕНИ НЕГІЗДЕРІ.....	200
ТУРСЫНОВА М.Е. ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ КИТАЯ.....	204

2 СЕКЦИЯ/ SECTION 2

ДАМУДЫҢ МӘДЕНИ НЕГІЗДЕРІ: ШЫҒЫСТЫҢ ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМІ МЕН ЗИЯТКЕРЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

КУЛЬТУРНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ: ГУМАНИТАРНЫЕ ЗНАНИЯ И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ ВОСТОКА

CULTURAL BASES OF DEVELOPMENT: HUMANITARIAN KNOWLEDGE AND INTELLECTUAL VALUES OF THE EAST

SHABAN A. SOME DISTINGUISHING FEATURES OF EASTERN CULTURES.....	210
NINOMIYA T., BOLATBEK B. HALAL TRENDS IN JAPAN AND KAZAKHSTAN: DIFFERENCES IN INTERPRETATION OF THE QUR'AAN IN THE TWO COUNTRIES.....	215
ТОЙБОЛ Қ., БАТАЕВА А. А. ҚЫТАЙ ЛИНГВИСТИКАСЫНЫҢ БАСҚА ТІЛДЕРМЕН БАЙЛАНЫСЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ.....	220
АЛДАБЕК Н.Ә., АШИНОВА Ж. Е. ЖАПОНИЯДАҒЫ КОНФУЦИЙШІЛДІК: ТАРАЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЕТЕЛДІК ТАРИХНАМАДА ЗЕРТТЕЛУІ.....	227
DAULET F.N. CONCEPT "DESTINY" IN CHINESE AND KAZAKH	

LINGUACULTURES.....	231
周金声, АЛИХАНКЫЗЫ Г. 初级综合汉语字词本位语用教学新探—把准中文形音义的命脉.....	242
ИСАЕВ А. У., НҮРТАЙ А. МО ЯННЫҢ «БАҚА» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ ӨМІР МЕН САЯСАТТЫҢ КҮРДЕЛІЛІГІ.....	250
АБДЫРАКЫН Н. ЖИЯ ПЫҢАУДЫҢ «АЗҒЫНДАҒАН ШАҒАР» РОМАНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	254
ДОСЫМБЕКОВА Р., ИБРАИМОВА А. ҚЫТАЙ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ДӘСТҮРЛІ НАНЫМ-СЕНІМДЕРДІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІ.....	262
ЖАҚАН М. ШЫҒЫСТЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ: ИБН СИНА ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗГІ ФӘЛСАФАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ.....	268
ҚҰДАЙБЕРГЕНОВА Г. Қ. МАСНАВИ-ЙЕ МАНАВИ ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ АДАМНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ ІЛІМІ.....	273
САФОНКИНА О. С., ШАЛЯГИНА А. О. МЕТОДЫ И ТЕХНИКИ ОБУЧЕНИЯ БОЛЬШИМ ГРУППАМ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ КИТАЯ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ.....	279
АКНМЕТБЕК G., МҮЛТҮКБАҰ Z. A. FEATURES OF THE CONVERSATIONAL STYLE IN THE CHINESE LANGUAGE.....	284
САДЫҚОВА Р. ИРАНДЫҚТАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ЭТИКЕТІНДЕГІ ТААРОФТЫҢ РӨЛІ.....	289
МҰСТАФАҰЛЫ С. ТІЛДІК ЖАҒДАЙ ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНІҢ БАЙЛАНЫСТАРЫ (20 ҒАСЫРДЫҢ АЛҒАШҚЫ ЖАРТЫСЫ).....	297
ҚОЙБАҚОВА А.С. , ҚАЛИБЕКҰЛЫ Т. ҚЫТАЙ ТЕРРИТОРИЯСЫНДАҒЫ ТҮРКІ ТОПОНИМДЕРІНІҢ ҚЫТАЙ ТІЛІНЕ АУДАРЫЛУЫ МЕН ТРАНСКРИПЦИЯЛАНУЫ.....	301
АХМЕТБЕК Г., МАЙБАС Ә. Т. ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ СЕБЕП-САЛДАР ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМДЕР.....	306
ТУРЕГЕЛЬДИЕВА А.С., АШИРБАЕВ Ш. ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ НЕГІЗДЕРІ: БАТЫС ПЕН ШЫҒЫС КӨЗҚАРАСТАРЫ.....	309
НАЗАРОВА К. Б., ОРЫНБАСАР А. Ә. ЭТНИКАЛЫҚ ТОПТАР МӘДЕНИЕТІ АРҚЫЛЫ ҚЫТАЙДЫҢ ЗАМАНАУИ ӨРКЕНИЕТІНІҢ ТҮРЛЕНУІ	313
ОРАЗАҚЫНҚЫЗЫ Ф., ПАК Р. PHONETIC BORROWINGS FROM THE CHINESE LANGUAGE IN THE KAZAKH LANGUAGE	316
ИСАЕВ А. У., АБДУЛЛИНА А. Р. СЛОЖНОСТИ ПЕРЕВОДА И СОХРАНЕНИЕ КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ: ПРИМЕР ПЕРЕВОДА РОМАНА «有生» ХУ СЮЭВЭНА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК.....	320
ДОСЫМБЕКОВА Р., МЕТТИБАЕВА С. ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ КОНЦЕПТ ИНВЕКТИВНОЙ ЛЕКСИКИ.....	323
ОРАЗБАЕВА М. Қ. ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	330
МУНАТАИ К. AN EXPLORATION OF SOCIAL VALUES IN CHINESE INTERNET SLANG BASED ON DISCOURSE ANALYSIS.....	333
ИСАЕВ А. У., ҚАЛЕКЕНОВА Ж. Қ. ПРОИЗВЕДЕНИЕ «КЛАССНЫЙ РУКОВОДИТЕЛЬ» ЛЮ СИНЬВУ: ОТРАЖЕНИЕ ТРАВМ И ПОИСК ИДЕНТИЧНОСТИ В «ЛИТЕРАТУРЕ ШРАМОВ»	338
ШАРЫПҚАЗЫ Н. ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ ЗАҢ САЛАСЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ТЕРМИНДЕР МЕН ҚҰЖАТТАРДЫ АУДАРУ МӘСЕЛЕСІ.....	342
САПАРБАЕВА Н.Б., ВАН ЛИНЛИН. РОЛЬ ЗООНИМОВ В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ ЛЮДЕЙ.....	350
АШИМБАЕВА А. ШЫҢЖАНДАҒЫ ҚАЗАҚТАР ҚОНЫСТАНҒАН ЕЛДІ МЕКЕН АТАУЛАРЫ.....	353
ВАНЕНАЕР D., SADENOVA A. CHINESE INTERNET SLANG: STRUCTURE, SEMANTICS AND PROBLEMS OF TRANSLATION INTO KAZAKH	

7. Sakuma, Tomohiro (2021) Muslims and Halal: Developing the Muslim Market by Separating Export and Inbound Responses. *CLAIR forum* 375: 2-4. (in Japanese)

Reference Websites

1. (Website 1) <https://halal.islam.or.jp/about-us/who-we-are/>
2. (Website 2) <https://www.fukushima-k.kyoto/hygienemanagement.html>
3. (Website 3) <https://www.halalgourmet.jp/>
4. (Website 4) <https://ippin.gnavi.co.jp/article-16413/>
5. (Website 5) <https://dairynews.today/kz/news/v-kazakhstane-prinyata-pervaya-v-istorii-zayavka-na-khalal-akkreditatsiyu.html>
6. (Website 6) <https://www.zakon.kz/sobytiia/6413344-tokaev-predlozhit-rossiyanam-prodvigat-khalyalnye-produkty.html>
7. (Website 7) <https://www.zakon.kz/politika/6394498-smailov-predlozhit-uskorit-soglasovanie-khalyalsertifikatov-na-myaso-mezhdu-kazakhstanom-i-katarom.html>
8. (Website 8) <https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/4734416-khaljalsvadba-po-kazakhski.html>

ҚЫТАЙ ЛИНГВИСТИКАСЫНЫҢ БАСҚА ТІЛДЕРМЕН БАЙЛАНЫСЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ

Тойбол Қ.

аға оқытушы

Л.Н.Гумилев атындағы

Еуразия ұлттық университеті,

Астана, Қазақстан

karakat822@gmail.com

Батаева А. А.

магистр

Л.Н.Гумилев атындағы

Еуразия ұлттық университеті,

Астана, Қазақстан

malali2012@mail.ru

Аңдатпа: Бұл мақала қытай лингвистикасының басқа тілдермен байланыстарын жан-жақты зерттеуге арналған. Зерттеу қытай тілінің басқа тілдермен қарым-қатынасының тарихи аспектілерімен қатар қазіргі өзара әрекеттесуін де қамтиды. Жаһандану әсерінен қытай тілінің лингвистикалық жағынан мәдени алмасуларына және эволюциясына, тілдегі кірме сөздерге ерекше назар аударылады. Мақала сонымен қатар екі жақты әсерді талдайды: бір жағынан, қытай тілі басқа тілдердің элементтерін алу арқылы қалай бейімделеді және өзгереді, екінші жағынан, Қытай лингвистикасы әлемдік ғылыми қауымдастыққа қалай әсер етеді. Жұмыс жаһандық тілдік көрініс контекстінде Қытай лингвистикасының дамуына ықпал ететін негізгі факторларды анықтауға, сондай-ақ оның басқа тілдік жүйелермен одан әрі өзара әрекеттесу перспективаларын анықтауға бағытталған.

Тірек сөздер: қытай тілі, қытай лингвистикасы, қытай лингвистикасының дамуы.

Связи и развитие китайской лингвистики с другими языками

Аннотация: Данная статья посвящена изучению связей и влияний между китайской лингвистикой и другими языками. Исследование охватывает как исторические аспекты взаимосвязей, так и современное взаимодействие китайского языка с другими языками. Особое внимание уделяется лингвистическим заимствованиям, культурным обменам и эволюции китайского языка под влиянием глобализации. Статья также анализирует двустороннее воздействие: с одной стороны, как китайский язык адаптируется и трансформируется, заимствуя элементы других языков, а с другой — как китайская лингвистика влияет на мировое научное сообщество. Работа направлена на выявление ключевых факторов, способствующих развитию китайской лингвистики в контексте глобальной языковой картины, а также на определение перспектив ее дальнейшего взаимодействия с другими языковыми системами.

Ключевые слова: китайский язык, китайская Лингвистика, развитие китайской лингвистики.

Annotation: This article explores the connections and influences between Chinese linguistics and other languages. The study covers both the historical aspects of the relationship and the contemporary interaction between Chinese and other languages. Special attention is paid to linguistic borrowings, cultural exchanges and the evolution of Chinese under the influence of globalisation. The paper also analyses the two-way impact: on the one hand, how Chinese adapts and transforms by borrowing elements from other languages, and on the other hand, how Chinese linguistics influences the global academic community. The paper aims to identify the key factors contributing to the development of Chinese linguistics in the context of the global language picture, as well as to determine the prospects for its further interaction with other language systems.

Keywords: Chinese language, Chinese linguistics, the development of Chinese linguistics.

Ғалымдар тіл дамуының себептерін іздегенде, олар дәстүрлі түрде өзгерістердің ішкі механизмдеріне назар аударады. 1980 жылдардан бастап лингвистер тілдің дамуына түрткі болатын негізгі күштер ретінде тілдік байланыс және өзге тілден ену сияқты сыртқы факторларға көбірек бет бұруда. Соңғы онжылдықта Қытай тіл саласында қытай тілінің дамуының сыртқы тетіктерін зерттеу бойынша бірқатар зерттеулер жүргізіліп, соңғы бес жылда бірнеше зерттеу нәтижелері алынды. Тілдік байланысты және оның қытай тілінің дамуына әсерін зерттеу Қытай лингвистері арасында танымал тақырыпқа айналды. Қытай бізге жеткен жазбаша материалдардың өте бай көзіне ие. Жүйелі тарихи жазбалардан біз Қытай тарихында үш ауқымды тілдік байланыс болғанын білеміз.

Ортағасырлық кезеңдегі буддисттік шығармаларды аудару арқылы тілдік байланыс (кейінгі Хань-Тан әулеті кезі)

Буддистік идеологиялар Қытайға негізінен буддисттік сутралардың санскриттен қытай тіліне кең көлемді аудармаларының арқасында әкелінді. Кейінгі Хан (б.з. д. 200 ж.) және Тан (618-907 жж.) әулеттері арасындағы кезеңде 170-тен астам аудармашы қатысты. Санскриттен қытай тіліне 56 миллион таңбадан тұратын 2300-ге жуық буддисттік сутралар аударылды [3, 21-бет]. Буддисттік идеология және Орталық Азия монахтарының тілі қытай тілінен өте ерекшеленеді. Буддисттік ұғымдарды қытай тілінде түсіндіру аудармашылар үшін өте қиын болды. Нәтижесінде аудармашылар жаңа сөздер ойлап тапты немесе кейбір қытай сөздерін қолданды, бірақ олардың бастапқы мағыналарын буддистік ұғымдармен алмастырды.

Моңғолдардың бақылауындағы тілдік байланыс (Юань әулеті)

Юань әулеті кезінде (1279-1368) хан көшпелі халқы емес - моңғолдар, бір ғасырға жуық уақыт ішінде заңды егемендік ретінде өте тығыз қоныстанған Қытай аймағының көп бөлігін басқарды. Олар қытайлардан, атап айтқанда мәдениет тұрғысынан айтарлықтай ерекшеленді және Қытай өмірінің әртүрлі аспектілеріне қатты әсер етті. Билеуші үкімет ретінде моңғолдар моңғол тілін ресми тіл ретінде орнатты. Қытайлармен қарым-қатынасты жақсарту үшін моңғолдар юань байхуа "Юань әулетінің ауызекі тілі" деп аталатын аралас қытай және моңғол тілдерін қолданды. Моңғолдардың қытай тіліне әсері бұл бізге жеткен Юань мен ерте Мин дәуіріндегі құжаттардан айқын көрініс табады [1, 245-бет].

Қытайды маньчжурлар басқарған кездегі тілдік байланыс (Цин әулеті)

Маньчжурлар бүкіл Қытайды 1644 жылдан 1911 жылға дейін басқарды. Маньчжур тілі де, қытай тілі де империяның ресми тілдері болды. Алайда, маньчжурлардың арасында үлкен өзгеріс болып, нәтижесінде олар бір тілді маньчжур халқынан (1660 жылдарға дейін) маньчжур мен қытай екі тіл иеленушілеріне айналды (1660-1790 жылдар), ақырында көбінесе қытай тілінде біртұтас сөйлейтін халыққа айналды. Маньчжурлар 1620 жылдары Қытайдың солтүстік-шығысын алғаш басып алған кезде, Маньчжур ұлтының негізін қалаушы Нұрхачи есімімен белгілі Хуан Тайжи (1559-1626) Цисиньланг деп аталатын ресми лауазым құрды (сөзбе-сөз "ойларды түсіндіретін клерлер" немесе "аудармашылар"). Әрбір ресми бюрода маньчжурлар мен қытайлар арасындағы қарым-қатынасты жеңілдету үшін цисиньланг болды. Алайда, бұл лауазымды 1672 жылы император Канси жойғаннан кейін ол қажетсіз болып қалды, өйткені сол елу жылдан астам

уақыт арасында маньчжурлардың көбісі екі тілді болып кетті. Содан бері маньчжур тілінде сөйлейтіндердің саны азайып кетті. Ресми Цин тарихнамалық есептерінде 1776 жылы Цянлун билігінің қырқыншы жылында император маньчжур бағыныштыларының өз ана тілінде сөйлей алмайтындығына қатты таңырқап, ашуланғанын және осы кезден бастап маньчжур тілінің құлдырауы кезеңі басталды деп жазған.

Цин әулеті қазіргі кезеңге жақын болғандықтан, көптеген құжаттар мен мәтіндер бүгінгі күнге дейін сақталған. Тілдік байланыс нәтижесінде пайда болған әртүрлі лингвистикалық құбылыстарды империялық жарлықтарда және Цин сотының жазбаларында немесе әңгімелер, опералар және баяндаушылардың сценарийлері сияқты әдеби шығармаларда көруге болады. Ауқымды тілдік байланыстардың осы үш кезеңінің ішінде ғалымдардың назары ортағасырлық кезеңдегі аударылған Қытай буддисттік мәтіндеріндегі тілге және Юань кезеңінің әртүрлі құжаттарына аударылды. Цин әулетінің құжаттарын зерттеу соңғы жылдары ғана басталды.

Қытай тарихындағы тілдік байланыстардың үлкен ауқымы қытай тілінің дамуына әсер етті ме? Толық түсіну үшін синхронды және диахрондық линзалар арқылы тілдік байланыстың әртүрлі жағдайларын зерттеу қажет деп санаймыз. Синхронды зерттеудің басты бағыты қытай тілінде қандай жаңа, ерекше және ерекше лингвистикалық ерекшеліктер пайда болды, олардың жазбаша мәтіндерде пайда болуының болжалды уақыты және осы жаңа ерекшеліктер осы кезеңнің тілінде қалай пайда болды және қолданылды. Диахрондық зерттеудің басты бағыты-қытай тілінде қандай ерекшеліктер қабылданғанын, кейінгі кезеңдерде грамматикалық өзгерістерге не себеп болғанын, не жоғалып кеткенін және ең бастысы сыртқы пайда болған грамматикалық емес ерекшеліктер қытай тіл жүйесінде қабылданғанын бақылау. Сондай-ақ, зерттеушілер кезеңнің әлеуметтік және мәдени/діни алғышарттарын жақсы түсінуі керек, өйткені осы үш кезеңдегі байланыс жағдайлары байланыстардың қарқындылығына, тіл саясатына және басқа да әлеуметтік-саяси факторларға байланысты әр түрлі болады. Нәтижесінде, байланыстың осы үш түрлі жағдайы қытай тілінің дамуында әртүрлі із қалдырды.

Қытай тарихында қытай тілдері әртүрлі тілдік отбасыларға жататын бірқатар емес этникалық топтармен байланыста болды. Соңғы онжылдықта зерттеушілер аударылған қытайлық буддистік сутралардағы және Юань әулетінің құжаттары мен мәтіндеріндегі тілдік белгілердің қай тілдегі байланысқа байланысты болғаны туралы біраз түсінікке ие болды. Дегенмен, көптеген сұрақтар әлі жауапсыз қалды. Мысалы, Юань Байхуа тіліндегі тіл пиджин ме, әлде креол ма, дәлірек айтсақ, қытай тілін меңгерген моңғолдар жіберген тіларалық қателермен сипатталғаны жақсы ма? Жаңадан пайда болған тілдік белгі сыртқы фактордың немесе ішкі фактордың, дәлірек айтсақ, екеуінің де (байланыс ішкі элементтерді қамтитын процесті тудырады) нәтижесі екенін қалай анықтауға болады? Типологиялық жағынан қытай тілі санскрит, пали және алтай тілдерінен ерекшеленеді. Кез келген нәрсені бір тілден екінші тілге қабылдауға болады деген пікір кең тараған. Бірақ неге қытай жазба материалдарында кейбір ерекше, типтік емес, «бөтен» тілдік белгілер ғана кездеседі, ал басқалары жоқ? Зерттеушілер өздері зерттеген мәтіндерге сүйене отырып, кейбір белгілердің жазба мәтіндерде пайда болып, кейін қысқа уақыт ішінде тез жойылып кетуінің себебін түсіндіру үшін теориялар ұсынды, ал басқа белгілер, мысалы, ба құрылысы 1000 жылдан астам сақталады, сондықтан ақырында қытай тілінің ажырамас бөлігіне айналады. Бірақ тілдік байланыс жағдаяттарын жүйелі түрде зерттеу және оларды синтаксистік талдау енді ғана басталды. Қытайдағы тілдік байланыстарды тереңірек зерттеу үшін соңғы Хань дәуірінен Цин әулетіне дейінгі көптеген материалдар бар. Бұл зерттеулер бізге тілдік байланыс пен оның қытай тілінің дамуына тигізетін әсерін нақтырақ көрсетуі керек. Мұны жақсырақ түсінгеннен кейін біз қытай тіліндегі мысалдар мен нәтижелерді басқа тілдердегі тілдік байланыс мысалдарымен салыстыра аламыз.

Қытай мен жапон арасындағы тілдік байланыс

Қазіргі уақытта Жапония Қытайдан бөлек күнделікті өмірде Қытай таңбаларын қолданатын жалғыз ел. Тілде хирагана мен катакана қолданылуына байланысты жапон

жазуы әлемдегі ең күрделі жазу болып табылады. Қытайдан тілінен алынған сөздер қазіргі жапон лексикасының жартысына жуығын құрайды. Қазіргі жапон сөздігінде лексиканың шамамен 60% - ы канго, сөзбе-сөз "қытай сөздері" деп айтуға болады. Бұл қытай тілінен алынған немесе қытай лингвистикалық элементтері негізінде жасалған сөздер. Ал жапон тілінің грамматикасына қытай тілімен байланыс әсер етпеді, себебі екі ауызекі тілдің арасында кең ауқымды байланыстар болмаған ерекше жағдайға байланысты, өйткені Жапония құрлықтан едәуір алыс орналасқан архипелаг және сапарларға байланысты әртүрлі қауіптер, екі ауызекі тілдің арасындағы тікелей байланысқа кедергі келтірді. Зиялы қауымның шектеулі саны классикалық қытай тілін жазбаша тіл ретінде үйренді, ал бірнеше жапондықтар қазіргі уақытқа дейін қытай тілінде сөйледі. Бұл жағдай классикалық грек және латын тілдерін Үйренетін еуропалықтардың жағдайына ұқсас, бірақ тірі тіл ретінде емес [2, 191-бет].

Қытай таңбаларының Жапонияға көшірілуінің ең алғашқы заттай дәлелі – 1784 жылы Кюсюда табылған «Хан Вонугуо ван» (Han Wonuguo wang) әріптері бар алтын мөр. Хоу Хань Шуға сүйенер болсақ, бұл біздің заманымыздың 57 жылы Қытай императоры Гуанвудан (倭武) Вого (倭倭) елшілеріне сыйлық болған көрінеді. Біздің дәуірімізге дейінгі 2 ғасыр - б.з. 3 ғасырдан басталған Қытай тектес монеталар мен қола айналар да б.з. 4 ғасырда ежелгі қабірлерден алынған, бірақ олардағы барлық қытай таңбаларын Қытай халқы жазған. Сонымен қатар, шамамен 4 ғасырдан бастап Жапонияда қытай таңбаларын геометриялық өрнектермен алмастыратын имитациялы айналар жасалды, бұл жапондардың осы кезеңде әлі де қытай таңбаларын оқи алмайтынын көрсетеді.

Тан әулеті билігінің соңындағы тұрақсыз әлеуметтік жағдайға байланысты Жапония 894 жылы Қытайға елшілер жіберуді тоқтатты. Осыдан кейін архипелагта оқшаулау кезеңі басталды. Бұл өзгерістердің екі маңызды салдары болды: қытай дыбыстары мен мағыналарының нығаюы және қытай сауаттылығының «жапонизациялануы». Қытай тілінің айтылуы мен мағынасының нығаюына келетін болсақ, бұл жерде Тан дәуіріндегі қытай-жапон тілінің таңқаларлықтай жақсы сақталғанын атап өту жеткілікті, дегенмен олар кейінірек бүкіл жапон фонологиялық жүйесіне әсер еткен өзгерістерге ұшырады. Қытай тілінің жапонизациялануы ерте кезден басталды. Бірқатар грамматикалық және прагматикалық қателер Қытай тілінде жазылған ресми құжаттарда, мысалы, он жеті баптан тұратын Конституцияда атап өтілген. Мысалы, 非 және 不, 有 және 在 арасындағы айырмашылықтар, сондай-ақ сөз тәртібі мәселелері және т.б. кездеседі. Мұндай қателіктер "washū" (和習) немесе "жапон стилі" деп аталады және шетелдіктер жергілікті емес тілде жазған кезде міндетті түрде пайда болатын қателіктер болып табылады. Қытай деректеріндегі Жапонияның сипаттамасы Хоу Хан Шудан (后汉书) басталып, жапондық жалқы есімдерді қамтиды. Мин әулетінің басқару кезеңі жапониялық лексика сипаттамаларының қытай таңбаларымен аударылуының аяқталу кезеңі болып табылады [1, 199-бет]. 19-20 ғасырларда қытайлықтар батыс кітаптарын жапон тіліне аударды. Нәтижесінде жапондықтар ойлап тапқан, бірақ қытай таңбаларын қолданатын белгілі бір жаңа сөздер қытай тіліне импортталды.

Корей және қытай тілдері арасындағы 2200 жылдық тілдік байланыс

Соңғы 2200 жыл ішінде қытайлар мен корейлер арасындағы тілдік байланыстар кең және тұрақты болды. Корея географиялық жағынан Қытайға жақын болғандықтан, тарих бойында жиі байланыстар орын алды. Корейлер 1443 жылы өздерінің хангул жазу жүйесін ойлап тапқанға дейін Қытай таңбаларына сүйенген болатын. Корей алфавиті б.з. д. 1446 жылы ресми түрде жарияланғаннан кейін де, элиталық класс 20 ғасырға дейін Қытай таңбаларын қолданды, кейін олар хангул мен Қытай таңбаларын қамтитын аралас жазбаларды қолдана бастады. Бүгінгі таңда тек қана хангулды қолданудың басым үрдісі 1970-ші жылдардың басында басталды. Корейлер қытай таңбаларын қолдануының ұзақ тарихы қытай сөздерінің корей лексиконына жаппай енуіне әкелді. Сонымен қатар,

көптеген қытай сөздіктері корей лексиконындағы олқылықтарды толтырды, тіпті кейбір жергілікті корей сөздіктерін ауыстырды. Қазіргі корей лексиконының шамамен 70%-ы қытай тілінен алынған сөздерден немесе корейлер немесе жапондар ойлап тапқан қытай негізіндегі сөздерден тұрады.

Корей тарихының бір жарым мыңжылдық ішінде б.з III - IV ғ. алғашқы Корей мемлекеттерінің пайда болуынан бастап және XIX ғасырдың соңына дейін елдің мемлекеттік тілі ежелгі қытай тілі болды. Ежелгі қытай тілінде барлық іскерлік хат-хабарлар жүргізілді, үлкен корей жылнамалары жасалды, заңдар шығарылды, жоғарғы әдебиет үшін барлық әдебиеттер жазылды және басылып шығарылды. Корей тілінде қарапайым адамдарға арналған кітаптар, қазіргі арзан детективтер мен ханымдарға арналған махаббат романдарының алыс аналогы, тіпті бұл арзан басылымдар салыстырмалы түрде кеш пайда болды, нақтырақ XVII ғасырда. Интеллектуалды прозадан бастап анықтамалық кітаптар мен энциклопедияларға дейінгі барлық "маңызды" әдебиеттер тек ежелгі қытай тілінде немесе Кореяда сол кезде ханмун деп аталған тілде жазылған [5, 226-бет].

Қытай таңбалары ежелгі Кореяға біздің дәуірімізге дейінгі 1 ғасырда берілген деп саналады. Бұл жалпы қабылданған көзқарас лингвистикалық дәлелдерге емес, тарихи фактіге негізделген. Яғни, Хан империясы б.з.д. 108 жылы ескі Чосонда төрт командалық пункт құрды. Бұл командалық пункттер б.з.д. 372 жылға дейін 500 жылға жуық уақыт болғандықтан, бір-бірімен тілін түсіне алатын қытайлар мен корейлер тобы болуы міндетті еді. Шын мәнінде, сол кездегі кейбір жәдігерлер, мысалы, ағаш таяқшаларға жазылған отбасылық жазбалар табылды. Алайда, жаппай тілдік байланыс б.з.д. 108 жылдан бұрын да болған болуы керек. Яньдық қытайлық Вэй Мань 194 жылы ескі Чосонды басып алып, сәтсіз төңкерістен кейін 1000 ізбасарымен ескі Чосонға қашып кетті. Вэй Мань және оның ізбасарлары жаңа дәуірді ашты: ол Виман Чосон деп аталды. Тиісінше, б.з.д. 2 ғасырға дейін қытай таңбалары ескі Чосонда қолданылған.

Корей және Қытай дыбыстарын диахрондық түрде салыстырсақ, Қытай таңбалары алғаш рет ежелгі Кореяға қай кезеңде ене бастағанын болжауға болады. Корей мен Қытай арасындағы диахрондық салыстыру тілдік байланыстың қалыптасу уақытын анықтауға көмектеседі. Дегенмен, бұл әдіс біздің дәуірімізге дейінгі 2-ші немесе 1-ші ғасырлардағы таңбалардың таралу уақыты туралы өте жуық ақпаратты ғана бере алады. Себебі, бұл 200 жыл Ежелгі Қытай кезеңіне жатады. Қазіргі уақытта қол жетімді Ежелгі Қытай деректеріне сүйене отырып, Ежелгі Қытайға қай кезеңінде таңбалардың таралғанын анықтау мүмкін емес. Ең бастысы, алғашқы таралу уақыты мен қалыптасу уақыты екі ел жағдайында әр түрлі болады. Нақты уақытты анықтау үшін біршама параметрлерді ескеру қажет. Егер қытай таңбалары ежелгі Кореяға б.з.д. 2 ғасырда немесе одан да ертерек таралған болса, сино-Корей Ежелгі Қытайдың біраз сипаттамаларын сақтауға мәжбүр болады. Алайда, қазіргі сино-Корей Ежелгі Қытайға қарағанда қарағанда Ортаңғы Қытайға көбірек ұқсайды [2, 115-бет]. Бұның себебі неде? Бұл Силла үш патшалықты біріктіруіне байланысты. Йидің айтуынша, қазіргі корей тілі Бірыңғай Силла тілінен шыққан. Силла б.з. 663 жылы Пэкчені (百濟) және 668 жылы Когурёны (高句麗) жеңген кезде, Силла тілі корей тілінің ортақ тілі болды. Тиісінше, VII ғасырдағы қытай-силла корейі Қазіргі сино-Корейдің негізі болды деп болжауға болады. Сино-Корейдің нақты қалыптасу уақытын анықтауға көптеген әрекеттер жасалды. Бұл зерттеулерге кейбір елеулі үлестерді Карлгрен (1926), Коно (1968), Пак (1971), Шен (2006) және Ито (2007) қосты. Карлгрен мен Пак шамамен 6-7 ғасырларды ұсынса, басқалары 8-9 ғасырларды ұсынады. Нақты уақыты 6 немесе 9 ғасырға есептелгеніне қарамастан, қытайлықтар осы уақыт аралығында әлі де Ортаңғы Қытайға тиесілі деп санайды. Осылайша, қысқа уақыт аралығына және мүмкін сино-Корей туралы көптеген ақпараттардың бар болуына байланысты қай теория ең орынды екенін анықтау үшін барлық күш-жігерді салуды қажет етпейді.

Жоғарыда айтылған ақпараттардың барлығы ежелгі дәуірдегі алғашқы деректер болып табылады. Ал, екі ел арасындағы жаңашыл тілдік байланысты келесідей сипаттауға болады. Қазіргі мандарин тілі 20 ғасырдың басынан бастап қытай тіліне жатады. Шамамен 20 ғасырдың бірінші жартысы Корея да, Қытай да саяси тұрақсыз болған кезең болды. Ғасырдың екінші жартысы негізінен екі ел арасында өзара қарым-қатынастың үзілген уақыты болды. 1992 жылы дипломатиялық қатынастар орнағаннан бері екі ел арасындағы жеке байланыстар тез дамыды. Корей студенттері – Қытайдағы халықаралық студенттердің ең үлкен тобы. Керісінше, Қытай студенттері – Кореяда да осындай жағдайға тап болады. Қытай 2004 жылдан бері Кореяның ең ірі сауда серіктесі болып табылады. Корея Қытайдың ең ірі сауда серіктестерінің тізімінде үшінші орында. Бұл, әрине, жиі тілдік байланыстарға әкелді. Өткен ғасырда корей және қытай тілдерінде шамалы дыбыстық өзгерістер болғанына қарамастан, сино-Кореяда қазіргі мандариннің айтарлықтай әсері табылған жоқ немесе керісінше. Алайда, қазіргі уақытта лексикада айтарлықтай өзгерістер орын алуда, өйткені тіларалық тілдік өзгерістер алдымен лексикада басталады. Корей және қытай тілдері де ерекшелік емес.

Қытай лингвистикасының дамуы барысында жоғарыда атап өтілген елдермен байланысының алатын орны ерекше. Ғасырлар бойы орын алған әртүрлі тарихи оқиғаларға байланысты тілдік сипаттамалардың алмасуы орын алып, бірыңғай қазіргі қытай тілінің қалыптасуына үлкен әсерін тигізді. Сонымен қатар, бұл даму барысында өзге елдермен қатар буддизмнің де рөлін атап айтуға болады. Буддизм Қытайға Шығыс Хан әулеті кезінде келді (б.з.д. 25-220 ж.ж.), бірақ буддисттік жазбаларды қытай тіліне аудару тек әулет билігінің соңында басталды. Буддизмнің Қытайға келуі және буддистердің жазбаларын қытай тіліне аудару нәтижесінде санскрит пен қытай тілі арасындағы байланыс қытай тілінде бұрын-соңды болмаған санскрит сөздерінің пайда болуына әкелді. Тан әулетінің ортасына қарай (618-907) қытай тілінде жазылған немесе аударылған буддисттік мәтіндердің саны 2278 болды, барлығы 7000 томнан асады. Көптеген буддалық томдардың қытай тіліне кең көлемде аударылуымен шетелдік сөздердің тілге енуінің алтын ғасыры басталды. Бұл сөздер соншалықты айқын діни субтекстке ие, тіпті қарапайым адамдар да олардың санскриттік шығу тегін оңай тани алады. Транслитерацияланған санскрит сөздерінен басқа, семантикалық аударылған сөздер де көп. Бұл сөзбе-сөз аударылған сөздер қытай тектес морфемалардан тұрса да, буддизм енгізілгенге дейін Қытай тарихында әлі болмаған жаңа ұғымдарды білдіру үшін біріктірілген.

Сонымен қатар, санскриттің қытай тілінің грамматикасына да әсері болды. Буддистік әдебиетте қолданылатын қытай тілі буддисттік гибриді қытай тілі деп аталады. Бұл санскриттан алынған сөздер мен грамматикалық ерекшеліктері бар классикалық және ауызша қытай тілінің қоспасымен сипатталатын қытай тілінің нұсқасы. Буддисттік гибриді қытай тілі санскрит мәтіндерін аударуда ғана емес, сонымен қатар қытай монахтары мен ғалымдары жазған буддисттік әдебиетте де қолданылады. Басқаша айтқанда, санскрит әдебиетінің аудармасының әсері қытай тілінің стихиялық қолданылуына әсер етті. Санскрит грамматикасының буддисттік қытай тіліне әсерін сөйлемдердің құрылымында, сөз тәртібінде, функционалды сөздерде, өрнектің жаңа формаларында және т.б. көруге болады [4, 59-бет]. Біз мұны төрт бөлімде талқылаймыз.

1) shi (是) сөзі:

"Болю" дегенді білдіретін «шы» сөзі ежелгі қытай тілінде арнайы сөйлемдерде қолданылмаған (әдетте шы есімдік ретінде қолданылған). Оны "бар, болу" байламы ретінде пайдалану кейінгі жауласқан бектіктер кезеңінде пайда болды (б.з.д. 475-221 ж.ж.). Ортаңғы Қытай дәуірінен кейін кейін «шы» қолданысы Қытайдың нақты сөйлемдерінің негізгі формасына айналды. Мысалы, 这是剪刀。 – Бұл қайшы.

2) gu (故) сөзі:

Ежелгі қытай тіліндегі «gu» сөзі "себеп" дегенді білдіреді және көбінесе

себептік байланысты қамтитын күрделі сөйлемдерде қолданылады. Бұл сөздің сөйлемдегі қолданысы оны себепті білдіретін көсемшелі сөйлемдерде қолдану юолды. Мысалы, 梁惠王以土地之故，糜烂其民而战之，大败。 – Лян Хуэй патша осы жер үшін өз халқымен күресіп, жеңіліске ұшырады.

3) Yüi (一一) және feichang (非常) сөздерінің қолданылуы:

Буддисттік канондарды аудару кезінде кейбір қытай сөздерінің қолданылуы мен мағынасы өзгерді. Мысалы, ежелгі қытай тілінде "бір" дегенді білдіретін Yüi (一) саны yüi ретінде қайталанған кезде, ол әдетте сөйлемдегі етістіктерді түрлендіруге арналған үстеу ретінде қызмет етіп, бұл "бірінен кейін бірі" деген мағынаны білдіреді. Мысалы, 宣王死，愍王立，好一一听之。 – Патша Сюань қайтыс болғаннан кейін, Мин патша болып тағайындалды. Ол адамдарды бір-бірлеп тыңдауды жақсы көретін [1, 239-бет].

Тағы бір мысал – feichang (非常) «өте» мағынасында ежелгі қытай әдебиетіндегі зат есімдерді өзгерту үшін атрибутивті сын есім ретінде қолданылған. Кейінірек feichang қолданылуы модификацияланған толықтауыш ретінде қолдану (үстеу ретінде немесе толықтауыш ретінде қолданылады) буддистік классиканың қытай аудармасында кеңінен дамыды. Мысалы, 大王昨夜遭难非常辛苦。 – Кеше түнде патша қатты зардап шекті.

4) болымсыздықты білдіретін bu (不) сөзі:

Буддистік аудармада кездесетін кейбір тіркестер буддизмнің таралуына дейін қытай тілінде немесе әдебиетінде сирек немесе ешқашан қолданылмаған. Мысал ретінде болымсыздықты білдіретін buye, shizun 不也, 世尊 сөздерін қарастыруға болады. Бұл форма Будда қойған сұрақтарға жауап беру үшін қолданылатын санскриттен алынған. Бұл үлгіде болымсыз үстеуді қамтиды. Хан әулетіне дейін болымсыз bu сөзі әдетте сұраққа жауап беру үшін қолданылмады. Болымсыз сұрақтардың жауабы ретінде көбінесе buran (不然), buke (不可), buneng (不能) сөздері немесе етістіктен кейінгі bu құрылымы сияқты тұрақты тіркестерді қамтиды. Бірақ буддистік құрылымда bu сияқты көптеген құрылымдар болды. Тек бір "Махапражнапарамита-сутрасында" мұндай қолданудың 4729 жағдайы тіркелді. Осы мысалдардан буддистік санскриттің әсері 2000 жылдан астам уақытқа созылатынын көруге болады. Осылайша, санскриттің әсерінен қытай тілі қазіргі қытай тілінің ажырамас бөлігі болды деп айту әділетті. Суда еріген тұз өзінің бастапқы формасы мен күйін жоғалтқандай, адамдардың көпшілігі санскриттен алынған терминдер мен құрылымдарға үйреніп қалғандықтан, олардың шетелдік шығу тегін жиі байқам бермейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сусов И.П. Тіл білімінің тарихы. – Тверь: Восток-Запад АСТ, 2006. – 304б.
2. Софронов М.В. Қытай тіл білімі. – Мәскеу: Прогресс, 1989. – 471б.
3. Амирова Т.А., Ольховиков Б.А., Рождественский Ю.В. – Тіл білімінің тарихы. – Мәскеу: Асапема, 2005. – 659б.
4. Қытай тілдік дәстүрі <https://kzref.org/uchebnoe-posobie-dlya-studentov-starshih-kursov-i-aspirantov-t.html?page=2>
5. Круглов В.В. Қытай тілінің дыбыстық-әріптік стандартының әкесі Чжоу Югуан және оның қытай қоғамының лингвистикалық шоғырлану процесіне қосқан үлесі. – Санкт-Петербург: ЦСО, 2018. – 159б.